

також eine Berserkerwut im Bauche haben із значенням «шаленіти, скаженіти, розлючуватись», стосується жорстоких воїнів, що служили божеству смерті Одину. В античній і германській міфологіях ворон вважався птахом смерті. Такі вірування стали основою для виникнення фразеологізмів. DaЯ dich die Raben fressen! – щоб тебе ворони зжерли! Вважалося, що дитина, яка народилася в четвер, була особливою. У зв'язку з цим повір'ям і виник фразеологізм ein Donnerstagskind sein із значенням бути щасливою людиною.

Як бачимо, минуле, зникнувши з нашого буття або трансформувавшись в ньому, залишило в мові свої сліди, перетворилось у космогонічні фразеологічні загадки сучасності. Оскільки кожен період життя суспільства залишає свої фразеологічні сліди. Таким чином, в сучасній німецькій мові функціонують фразеологічні одиниці, які відображають не тільки космогонічні ідеї стародавнього періоду, але й сучасного.

Список використаних джерел

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании рус. яз. как иностранного: Метод. руководство. – М. : Рус. яз., 1990. – 246 с.
2. Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках. Образ мира и миры образов. – М: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1996. – 416 с.
3. Мелерович А.М. Проблема семантического анализа фразеологических единиц современного русского языка. Учебное пособие по спецкурсу. – Ярославль, 1979. – 79 с.
4. Иванов В.О. О соотношении этимологии и реконструкции текста Этимология. – 2003. – Москва: Наука. – 2003. – с. 66-70.
6. Потебня А. Слово и миф. – Москва: Правда, 1989. – 622 с.
7. Гавриш В. Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові. – Київ : Радянська школа, 2006. – 247 с.

The question of correlation between cosmological mapping as mythological information about creation and arrangement of the Universe and linguistic mapping in German phraseology has been discussed. It helped to analyse the cosmological mapping of the world, to show the importance of the cosmological sphere among other forms of mythological and poetic thinking.

Key words: cosmological mapping of the world, phraseology, mythology, the Universe, conception.

УДК 373.3.016:821.161.2

Ткачук Г. П., Собчинська С. А.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – ОСНОВА РОЗВИТКУ І ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

У статті розкриваються методичні аспекти ознайомлення молодших школярів з літературознавчими компетентностями, обґрунтовується їх сутність і структура.

Ключові слова: літературознавча пропедевтика, літературознавчі компетентності і компетенції, читацькі компетентності, літературні жанри.

Навчальному предмету «Літературне читання», який є важливою складовою освітньої галузі «Мови і літератури», належить особлива роль у розвитку і вихованні особистості молодшого школяра.

На всіх етапах розвитку людства читання завжди відігравало важливу роль. Адаже читання пронизує всі сфери нашої життєдіяльності: освітньої, пізнавальної,
© Ткачук Г. П., Собчинська С. А., 2011

інформаційної, мотиваційної, культурологічної, професійної діяльності. А стрімке зростання обсягу інформації, яку необхідно засвоїти для успішної життєдіяльності, потребує швидкості читання, якості розуміння прочитаного, вміння висловити свої оцінні судження. З огляду на це, читання стає основою формування у молодших школярів ключових і літературознавчих компетентностей.

Літературознавчі компетентності формуються у процесі аналізу змісту і форми навчального тексту на уроках класного і позакласного читання. Тобто, засвоєння молодшими школярами початкових елементів літературознавства та повноцінний аналіз навчального твору ґрунтується на особливостях сприймання, оцінки і вираження свого ставлення до прочитаного.

Одним із шляхів оновлення змісту літературної освіти та узгодження його з сучасними потребами Державного стандарту початкової загальної освіти (в частинах «Досвід читацької діяльності», «Літературна творча діяльність» і «Державні вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів») є набуття учнями ключових і предметних компетентностей.

У науковій літературі проблема формування ключових і предметних компетентностей трактується по-різному. Так, О.М.Новіков компетентнісний підхід визначає як один із можливих шляхів розв'язання проблеми відображення суб'єктних компонентів культури в освіті, розробки змісту освіти, що може надати їй діяльній і практико орієнтовальній спрямованості.

Пометун О.І., узагальнюючи результати дискусії українських педагогів навколо проблеми запровадження компетентнісного підходу в українській освіті, констатує: «Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміється спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості... Така особистість, – наголошує вчений, – має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності і поведінкові моделі особистості.

Культурологічну концепцію змісту освіти з визначенням у ній ролі й місця ключових і предметних компетенцій та компетентностей розроблено російськими вченими В.В.Краєвським і А.В.Хуторським. Ключові компетенції вони визначили на основі головних цілей загальної освіти, соціального досвіду і досвіду особистості, а також основних видів діяльності учнів. Моделі ключових компетенцій розробили М.Алексеева, І.Зимня, А.Маркова, І.Сергеева та ін..

Характерні ознаки ключових компетенцій обґрунтували Т.Байбара, Н.Бібік, С.Бондар, М.Вашуленко, О.Овчарук, О.Пометун, О.Савченко і стверджують, що вони є інтегративною характеристикою якості навчання учнів, пов'язаного зі здатністю цільового, осмисленого застосування комплексу знань, умінь, навичок, способів діяльності щодо міжпредметного кола проблем. До ключових компетенцій початкової ланки освіти вони відносять: уміння вчитися, громадянську, загальнокультурну, інформаційно-комунікативну, здоров'язбережувальну, соціальну. Всі вони, стверджують вчені, мають діяльну форму представлення.

Мета статті – розкрити методичні аспекти ознайомлення молодших школярів з літературознавчими компетентностями, означити сутність читацьких компетентностей, їх структуру і функції.

Читацькі компетентності молодших школярів, які конкретизуються на рівні завдань і змісту освітньої галузі «Мови і літератури» («Літературне читання») Державного стандарту як загальнопредметні, сприяють становленню дитини-читача, здатної до самостійної читацької і творчої діяльності на весь термін вивчення предмета і року навчання.

Традиційно знайомство з теоретичними поняттями про літературу як мистецтво слова здійснюється у середній ланці шкільної освіти. Та методичний досвід кінця ХХ – початку ХХІ ст.. переконує, що учням початкових класів під силу засвоювати

елементарні літературознавчі поняття уже з першого класу. З приводу цього програмою 1-4 класів з читання передбачено введення літературознавчої пропедевтики у кожному класі зокрема.

Предметні компетентності, як було сказано вище, формуються у процесі засвоєння змісту навчального предмета, у нашому випадку – літературного читання. Компетентнісні результати закладені у вимогах до програмового змісту предмета, визначені критерії і показники їх засвоєння.

У структурі читацької компетентності, на нашу думку, варто виділити такі складові і їх функції:

- **мовленнєва** – передбачає формування і розвиток будувати усні й письмові діалогічні і монологічні висловлювання; вміння відповідати на запитання і самим їх ставити; здатність переказувати зміст твору з використанням засобів художньої виразності тощо;
- **літературознавча** – передбачає формування основ теоретико-літературних знань і вмінь: сюжет, тема, основна думка твору, структура тексту, жанрові ознаки художнього і науково-художнього твору, автор твору, герої (персонажі) твору, засоби художньої виразності; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; характеризувати персонажів за їхніми вчинками та висловлювати своє ставлення до них;
- **бібліотечно-бібліографічна** – передбачає формування книгознавчої пропедевтики: типи дитячих видань (книжка-твір, книжка-збірка, періодика, довідкова література); елементи дитячої книжки (обкладинка, корінець, форзац, титульний аркуш, ілюстрація, анотація); каталожна картка, бібліотека, бібліотечний фонд, картотека;
- **літературно-творча** – передбачає створювати свої варіанти розвитку сюжету твору; відтворювати в уяві картини життя, художні образи; складати твори-мініатюри, художні описи; загадки, лічилки, казки, вірші; інсценізувати художні твори чи життєві ситуації;
- **емоційно-ціннісна** – сприяє висловлювати найпростіші оцінні судження про вчинок героя, його ставлення до природи, людей, обґрунтовувати свої судження, розвиває емоційну і почуттєву сфери учнів.

Отже, зміст постає визначальним засобом формування читацької компетентності. Відтак, читацьку компетентність варто розуміти як сукупність володіння системою літературних знань, вмінь і навичок, емоційно-ціннісних орієнтацій і переконань. Проте читацька компетентність визначається не лише обсягом літературних знань, читацьких вмінь і навичок, вмінням відтворити зміст прочитаного чи прослуханого, але й здатністю школяра самостійно здобувати знання, вміло застосовувати їх у нових умовах та у власній літературній творчості.

Що ж може зрозуміти і запам'ятати початкуючий читач із такого обширного літературознавчого багажа? Перш за все це назви жанрів, їх жанрові ознаки, засоби художньої виразності. Справді, на кожному уроці читання треба назвати те, що читаєш. Так, після слухання першокласниками «Казки про Івасика» запитуємо: **Що ви слухали? (Казку).** – **Чому казку? (Дається перше уявлення про жанр «казка»).** Учні мають дізнатися, що у казках здебільшого однакові зачини, що в них є вигадка; особливі казкові герої, які говорять, співають, танцюють, думають; що кінцівки казок теж подібні – перемагає добро. На наступних заняттях слухання-розуміння жанру «казка» учні відзначають, що у казках є повтори, пісеньки, загадки. Мова казок проста, лагідна, зрозуміла.

Паралельно з цими видами діяльності першокласники засвоюють найпростіші структурні елементи дитячої книжки: прізвище автора, заголовок книжки, ілюстрацію на обкладинці. Наприклад, колективний розгляд книжки «Тече вода з-під явора» організуємо так: **Який твір ви слухали? (Вірш).** – **Чому так думаєте?**

(У вірші чується ритм, рими; написано гарною мовою, але складною; його легко зачувати напам'ять).

- Починаємо розглядати книжку з ...(вчитель робить паузу, проводить рукою), а учні доповнюють: з обкладинки. – Хто автор книги? – Де на обкладинці написано прізвище автора? Покажіть. Спробуйте прочитати. (Діти показують і читають: Тарас Шевченко). – Що ви знаєте про Тараса Шевченка? (Відповіді учнів. Розширення знань про великого Кобзаря).
- Де написано заголовок книжки? Покажіть і прочитайте. (Читають «Тече вода з-під явора», графічно зображають: _____).
- Що ми ще бачимо на обкладинці? (Звертається увага на відповідність ілюстрації і назви книжки).

Уроки літературного слухання покликані розв'язувати не стільки дидактичні завдання, скільки розвивати оцінні судження першокласників, уміння аналізувати емоційний стан, викликаний слуханням конкретного твору. Так, після слухання казки «Котик і Півник» варто запитати: Кого із героїв казки ви хочете назвати лагідно, ласкаво? – А хто вам не зовсім приємний? – Чи хвилювались ви, слухаючи казку? Коли саме? – А коли ви зраділи? – Чим сподобався вам Котик? – Чи хороша Лисичка з нашої казки? Чому ні? – Якими словами вам хочеться назвати Лисичку?

За період навчання молодші школярі засвоюють більше двадцяти жанрів усної народної творчості: загадки, прислів'я, приказки, скоромовки, лічилки, потішки, заклички, колискові і календарні пісеньки, пісні-ігри, небилиці, пісеньки-безконечники, переплутанки тощо.

Загадки, наприклад, розвивають естетичні смаки, навчають помічати прекрасне, сприяють образному баченню різних предметів і явищ у житті, дають можливість відчути зображальну силу слова. Учні засвоюють, що загадка – метафоричний вислів розповідного або питального характеру, розрахований на догадливість, кмітливість. Форма загадок теж різноманітна. Це загадки-запитання, загадки-жарти, загадки-акровірші, загадки-вірші, загадки-добавлянки, загадки-головоломки, шаради та ін..

Методику роботи над загадками слід будувати методом роз'яснення, порівняння, зіставлення, узагальнення. А для цього радимо користуватись таким алгоритмом пошуку відповіді:

- визначити, що де треба шукати;
- виділити і згрупувати можливі ознаки;
- висунути припущення-відгадку;
- довести правильність відгадки.

Щоб навчити учнів складати загадки, рекомендуємо вчителю спочатку дати свій зразок складання загадки про добре відомі дітям рослини, тварини чи речі. Наприклад, учитель показує дітям малюнок соняшника.

- Що це? (Соняшник).
- На що схожий соняшник? (Обводять рукою по колу).
- На обруч, колесо, коло, круг.
- А якого кольору соняшник? (Жовтого, золотого).
- На що схожа серединка соняшника? (На решето з дірками).
- Що у тих дірочках? (Насінинки, соняшник, зерно).
- Спробуємо скласти загадку? (Так).
- І хто перший?

Вислухавши учнів, учитель зачитує (написано на звороті малюнка):

Золоте решето, а в ньому чорних хатинок повно.

Серед розповідних літературних жанрів епічні (прозові) твори посідають особливе місце. Твори цього жанру побудовані у вигляді розповіді про життя людини чи якоїсь події, тому і вимагають від читця розповідної інтонації.

Молодші школярі поступово усвідомлюють, що оповідання – це невеликий художній розповідний твір, в якому небагато дійових осіб, що характери персонажів розкриваються через конкретну подію чи вчинок. Прочитавши твір, з'ясовують його тему, головну думку, конкретно уявляють собі дійових осіб, події, внутрішній зв'язок і взаємодію цих подій з поведінкою і вчинками персонажів. Під час аналізу оповідань учитель має постійно тримати контакт з аудиторією, спонукати учнів стежити за розвитком дії (композицією), групувати персонажів (позитивні – негативні), фіксувати увагу на словах і виразах, на авторському ставленні до них.

В епічних творах усі дії, вчинки розгортаються внаслідок активного втручання в їх розвиток самого автора. Для виховання читацької культури рекомендуємо неодмінно звертатись до імені автора: Хто він?, Чому його схвилювала ця проблема?, Що спонукало його так написати?, Що особливе у його слові? тощо.

Основу оповідання як жанру складає ланцюжок життєвих подій, яка називається *сюжетом*. Ці перші уявлення учитель сам повідомляє учням. Згодом разом з ними шукають в тексті складові елементи сюжету: зав'язку, розвиток подій, кульмінацію (сильне напруження), розв'язку. Така послідовність висловлювання допомагає скласти композиційний план тексту, сприяє чіткому і повному переказу прочитаного. Зручними для закріплення компетенцій про структуру тексту є твори «Горбатенька дівчинка» В.Сухомлинського, «Руденький» В.Нестайка, «Суниці для Лесі» М.Пономаренко, «Жовтий гостинець» Є.Гуцала та ін.. При цьому варто зазначити, що для дитячої літератури характерний синкретизм жанрів. Синтез епічних і ліричних текстів, змішування родів художньої літератури дає проміжні жанри: *віршована казка* (Б.Грінченко, Б.Лепкий), *оповідання у віршах, вірш у прозі* (Наталя Забіла, С.Жупанин), *казка-п'єса* (О.Олесь, Марійка Підгірянка, Леся Мовчун), *оповідання-казка* (В.Сухомлинський, В.Нестайко), *науково-художній та науково-пізнавальний твір, легенда, міф, нарис* та ін.. Ось чому засвоєння літературознавчих компетентностей має здійснюватись у процесі сприймання, розуміння, аналізу літературних і навчальних текстів у поєднанні жанрових форм, авторської і тематичної розмаїтості, у розвитку інтелектуальної та емоційної сфери кожного учня.

Так, аналіз оповідання В.О.Сухомлинського «Дідусь і Андрійко» має бути спрямований на проблемне запитання автора: «Чому дідусь такий добрий?» Після припущень через прийом «Мікрофон», учні перечитують оповідання за логічно закінченими частинами, дають відповіді на запитання, відшукують ті слова і вирази, які підтверджують їх міркування. А далі відтворюється діалог (прийом «оживлення»), підводяться підсумки і дається відповідь авторові: Роби добро усім, хто поряд з тобою; усіх поважай, а надто – рідних і старих; твоє добро віддячиться теж добром і ласкою.

Ефективність сприймання твору значно зростає, коли в процесі емоційно-оцінного аналізу засвоюються літературознавчі поняття та уявлення про *автора, образ, ідею твору, художні засоби* її вираження. Тому читача треба навчати ототожнювати себе з персонажем, порівнювати його вчинки і дії з власними, знаходити і встановлювати асоціативні зв'язки між самим життям і твором мистецтва, авторським і читацьким світоглядом. Саме в руслі такої діяльності має утверджуватись літературознавчий підхід до читання, який ми розуміємо як цілеспрямований, побудований на наукових засадах процес залучення особистості до мистецтва слова, виховання естетично розвинутого читача, здатного розуміти художній текст і авторську позицію, висловлювати власне судження про твір і життєві явища у ньому. Ці компетенції є необхідними для осмислення ідейного задуму твору, визначення власної позиції до зображуваного, здатність застосовувати здобуті знання і вміння у власній літературній творчості.

Неабияку роль у художньому творі відіграє *заголовок*. А так як він пишеться завжди зверху, то швидше всього це покрівля (дах) будинку, або фундамент будівлі. Заголовок – візитна картка твору. Він може виражати тему, проблему і навіть ідею твору або називати героїв, місце і час дії. Як ось: «Кольорові пташки» (В.Лучук), «Як змінюється колір снігу?» (В.Сухомлинський), «Дивосвіт, дивосвіт» (Л.Забашта),

«Без труда нема плода» (Олена Пчілка), «Я беру своє відерце» (Г.Чубач), «Як Лиска голосок собі кувала» (В.Каменчук) тощо.

На подальших уроках читання повсякчас закріплюється літературознавча лексика, розвивається увага до художнього слова. Сприяють цьому такі завдання і запитання:

- Як ти думаєш, чим вірші відрізняються від оповідань і казок? Вже першокласники в змозі виділити особливості віршованого жанру: вірш пишеться короткими рядками – стовпчиками, є рима (співзвучні рядки), ритм зберігається, особливі почуття виражаються у віршах, гарні слова, вони як живі.
- Запам'ятай прізвища авторів. А для цього варто заготовити словникові картки з прізвищами (портретами) дитячих поетів і письменників, за потребою вивішувати їх у «Куточку читача».
- Як правильно вибрати потрібну книжку в бібліотеці? Для цього в «Куточку читача» варто постійно виставляти обкладинки дитячих книжок, що рекомендуються для самостійного читання. На кожній обкладинці мають бути відображені три орієнтири книжки: прізвище автора, заголовок, ілюстрація.
- Самостійно визначте серед творів усної народної творчості загадки, прислів'я, лічилки, скоромовки, колискові пісні, пісні-ігри, небилиці, заклички, потішки, акровірші. Спочатку пропонуємо прочитати тексти, догадатись, що прочитали. Потім починаємо «набирати» систему доказів правильної відповіді. Як ось – прочитайте:
- «Правда сильніша за все на світі», – «Б'ється, стука молоток, поправляє нам садок», – «Сів шпак на шпаківню, заспівав шпак півню», – «Мирись, мирись! Ніколи не сварись!».
- Чим подібні і чим відрізняються ці твори?

Учні: Вони короткі, складаються з одного речення. Вони різні за настроєм. Перше речення – серйозне, у ньому дається порада, повчання. Друге – загадка, треба здогадатися, хто-то стукає, поправляє, оберігає наш садок. Третє – веселе речення, у ньому повідомляється про шпака. А ось четверте – дуже просто здогадатися, тут є слова, що підказують: «мирись».

- Як називаються ці тексти?

Учні: Прислів'я, загадка, скоромовка, мирилка.

- Яка мета цих творів?

Учні: Прислів'я – мудрі слова, вони повчальні, бажано запам'ятовувати мудрі слова, вони приносять користь у житті.

Загадка – зашифрована фраза; щось незвичайне повідомляється про предмет; щось таємниче; треба догадатися, які слова допомагають шукати відгадку.

Скоромовка – її треба дуже швидко промовляти; слід вимовляти так, щоб язик і губи не запутались; це весела гра в слова.

Мирилка – слово утворилось від дієслова «мирись»; це веселий віршик; він спонукає жити в мирі і злагоді; мирилки допомагають організувати гру.

Рівень сформованості читацької компетенції свідчить про сформованість у молодших школярів знань про літературу як вид мистецтва, умінь розуміння змісту творів різних жанрів і висловлення обґрунтованої оцінки мети і особливостей твору.

У сучасних книгах для читання гармонійно закладені традиційний тематичний і інноваційний для початкової школи монографічний підходи до структурування навчального матеріалу. З одного боку автори бережливо поставились до класичного літературного і методичного надбання дитячого читання, з іншого боку, врахувавши віяння нового часу, віддають данину принципу природовідповідності і взаємозв'язку з середньою ланкою школи.

Сучасна методична наука шукає засоби і технології, що сприятимуть літературному розвитку школяра, формуванню прийомів самостійної роботи з різними типами і видами дитячої книжки, умінь аналізувати літературні і навчальні тексти різних видів з використанням літературознавчих понять.

Всі виокремлені нами складові літературознавчої компетентності взаємопов'язані; є доступними для розуміння молодшими школярами; позитивно впливають на емоційну природу сприймання літературного твору і заодно поглиблюють це сприймання; свідчать про рівень читацької культури; є інтегрованою якістю особистості.

Список використаних джерел

1. Байбара Т. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти: теоретичний аспект /Т.Байбара // Початкова школа. – 2010. - № 8. – С. 46-50.
2. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти /Н.Бібік //Початкова школа. – 2010. - № 9. – С. 1-4.
3. Вашуленко О. Читацька компетентність молодшого школяра : теоретичний аспект /О.Вашуленко // Початкова школа. – 2011. - № 1. – С. 48-50.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании /И.А.Зимняя. – М., 2004. – 320 с.
5. Іванова Л.І. Літературознавча пропедевтика в початковій школі / Л.І.Іванова // Початкова освіта. – 2006. - № 8. – С. 3.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Під заг.ред. О.В.Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
7. Краевский В.В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / В.В.Краевский, А.В.Хуторской // Педагогика. – 2003. - №3. – С.3-10.
8. Первова Г.М. Литературоведческая пропедевтика в I-II классах / Г.М.Первова // Начальная школа. – 2005. - № 3. – С. 10-16.
9. Ткачук Г.П. Літературознавча пропедевтика у процесі роботи з дитячою книжкою / Г.П.Ткачук // Особливості освіти дітей шестирічного віку: проблеми, пошуки, досвід, знахідки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К. : КМПУ імені Б.Д.Грінченка, 2004. – С. 125-127.

The article deals with the methodical aspects of junior pupils' acquaintance with the history of literary competencies, their essence and structure.

Key words: history of literature propaedeutics, literary criticism competence, reading competence, literary genres.